

STRAH OD TERCE

(Ivana Stefanović: *Muzika od ma čega, Arhipelag, Beograd, 2010*)

Kada je već preuzeo na sebe da analizira tekst umesto da svoje uživanje u njemu prenese drugima na neki lepši način, onda je čoveku najbolje da se u tom poslu drži nekog sistema. Jedan od najjednostavnijih, za ovu priliku možda i najzgodniji, jeste sistem „tri zašto“ koji se pokreće kroz odgovore na tri jednostavna pitanja: 1. zašto je knjiga napisana; 2. zašto je objavljena; 3. zašto se čita. Odgovorom na ova pitanja, odnosno na jedno od njih, pod uslovom da znamo koje je od ponuđenih dominantno, morao bi se dobiti optimalan broj relevantnih informacija za svaku knjigu, bez obzira na njen žanr ili namenu. Ovaj je sistem dobar zato što je u njemu nemoguće „šmirati“, budući da silogističke prečice – tipa: knjiga je objavljena zato što se čita – ne daju rezultate: ako je objavljena zato što se čita, drugim rečima – zato što je potražnja čitalačke publike za njom velika, to samo znači da je već ranije ustanovljena njena vrednost, pa pitanje „zašto je objavljena“, umesto da bude dominantno, postaje redundantno. A ako se pitamo zašto se čita, odgovor svakako neće biti „zato što je objavljena“ jer će se time samo povećati opšta entropija budući da se objavljuje ceo niz različitih stvari – od novina do lozova državne lutrije, pa ćemo morati da se trudimo dalje, to jest da tražimo pravi odgovor. *Quod erat demonstrandum.*

Šta znači dominantno pitanje? Ako je, na primer, neko delo objavljeno u kritičkom izdanju kakvog dotle nije bilo, kao što je pre neku godinu bio slučaj sa Momčilom Nastasijevićem, onda drugo pitanje (zašto je knjiga objavljena) zaista jeste dominantno jer nema bolje preporuke publici da čita baš ovo, a ne neko drugo iz velikog broja izdanja Nastasijevićevih dela. U slučaju naučnih knjiga, međutim, najvažnije će biti zašto su napisane (odgovor na to pitanje u slučaju beletristike najčešće je potpuno nezanimljiv: zato što je pisac imao potrebu da piše), jer se od njih očekuje da prošire opšti fond znanja o nekom predmetu, da kažu nešto bitno novo o temi koju obrađuju, i tome slično. U slučaju najnovije knjige Ivane Stefanović moj izbor pada na pitanje broj 3 – zašto se ova knjiga čita, ili – bolje, s obzirom na priliku – zašto treba čitati ovu knjigu? Odgovor je jednostavan: zbog njenog autora. Onome ko je čitao prethodnu knjigu Ivane Stefanović, *Put za Damask*, bolja preporuka nije potrebna. Onima koji nisu treba reći sledeće:

Put za Damask objavljen je prvi put 2002. (i drugi put 2003) kao izdanje beogradske „Geopoetike“ i načelno se katalogizuje kao knjiga putopisa, što je isto kao kad se za more kaže da je slano – jedan tačan, ali sam po sebi irelevantan podatak ukoliko čovek nije nameran da se bavi preradom soli. *Put za Damask* je, osim toga, i jedna izrazito autorska knjiga, u potpunosti usredsređena na intenzitet doživljaja jednog tuđeg, ali veličanstvenog sveta. Pre svega drugog – i to je, ja mislim, za nju najvažnije – ta se knjiga bavi vrlo određenim metafizičkim problemom: kako trajnu, večnu stvar preraditi u dovoljno prolaznu i efemernu kako bi se pripodobila skromnim mogućnostima ljudskog pamćenja. Rečeno me-

taforički, *Put za Damask* izrasta iz pitanja kako izabrati drenovinu, kako je isušiti, i kako iz nje iscediti onu dragocenu jednu kap koja se mora sačuvati, koja mora da se pamti kad se sve drugo zaboravi. To je čovekova logična reakcija na susret sa živim mitom, sa sopstvenim početkom, izraz njegove preneraženosti kad shvati da koreni njegove civilizacije ne samo da nisu daleki i mrtvi, već stoje pred njim i toliko su živi da iz njih raste drvo i u krošnjii tog drveta pevaju ptice. Takav je prvi susret Evrope sa Bliskim Istokom.

Odlazak u Damask za hrišćane je polaganje ruke na bolno mesto; iza svakog ugla mogao bi se pojaviti sveti Pavle lično i verovatno se pravim vernicima i desi da ga tamo nađu. Bab Šarki – istočna kapija grada – svakako stoji tamo gde je i tada bila, kamen sa kojeg se svečeva stopa odrazila kada je preskakao zid u bekstvu pred vlastima od onda nije pomeran. To je samo po sebi čudesno, ali ne prođe mnogo, a Pavle i krst utonu malo u dubinu pred čudovišnom starošću prve sinagoge na svetlu, prvog – izvan Egipta – svetog mesta na kojem se molilo samo jednom bogu. Ali i to u određenom času postane bespredmetno u poređenju sa ogromnim nevidećim očima ugaritske gospode, jer Mari upravo i znači to – gospoda, u susretu sa osmehnutim figurama čiji su autori mogli lično poznavati Gilgameša. I sve to na jednom mestu, u gustoj prašini Bliskog Istoka – kako na početku *Muzike od ma čega* kaže Ivana Stefanović. *Put za Damask* je zato jedna zagrcnuta knjiga – zagrcnuta na najbolji način, knjiga o tome kako čovek hvata vazduh u pokušaju da ništa ne propusti, da sve uoči, da svedoči tačno i pristrasno. Ali su čovekove mogućnosti male, ogromna snaga veličanstvenih spomenika mogla bi da ga uguši, i on – da bi preživio – mora da zaboravlja, da otreša drevnu prašinu, i tim mu je teže da među dragocenim trunkama izabere onu jednu ili dve koje je u stanju da pamti bez opasnosti. Eto, to je *Put za Damask*.

Muzika od ma čega je njegova slika u ogledalu. I metafizičko pitanje je isto, samo postavljeno sa suprotne strane: kako od prolaznih stvari napraviti nešto dovoljno čvrsto, dovoljno objektivno da od individualnog pređe na opšti plan. Impulsi za formiranje sećanja u Damasku su dolazili iz kulturnih monolita, više hiljada godina starih, zapravo večnih temeljnih kamenova naše civilizacije. Ako bi neko, podstaknut Ivaninom knjigom, poželeo da proveri njene impresije, ili da stekne sopstvene, treba samo da ode na isto mesto i da stane pred one iste stare stvari koje su tu odavno pa će verovatno potrajati još neko vreme. Ako, pak, poželi da sam proveri šta je u Bemusu iz 1992. bilo tako „divno“ – kako autorka tvrdi na početku ove knjige – neće mu biti moguće da „časkom“ pogleda sam. I Bemus i 1992. su prošli nepovratno, ni najbolji nosači slike i zvuka ne mogu vratiti ono „nešto“ zbog čega je sve u tom trenutku, a naročito činjenica da se Bemus uopšte desio, bilo „divno“. U *Muzici od ma čega*, dakle, impuls je iluzivan, sama definicija prolaznosti, događaj koji neponovljivo postoji samo u vremenu prošlom i može se odatle izvući tek na prevaru.

Kao sredstvo da to postigne Ivana je izabrala jezik. Izbor je bio dobar jer jezik – jedini od svih kulturnih tekovina ljudske vrste – postoji jednako i istovremeno u tri ravni (biološkoj, umetničkoj i naučnoj), odnosno u tri stepena znakovnosti. Prvi je kolokvijalni govor svakodnevice, prirodni ili prvostepeni znakovni sistem. Drugi je književni jezik, jezik umetnosti, drugostepeni znakovni sistem u kome se višak značenja stvara između redova, kao dejstvo udruženog zračenja umetničke forme i ideje. Treći je jezik nauke, diskurzivna i metajezička nadgradnja teorijske apstrakcije, jezik kojim se može reći sve: od matematike i astrometrije do baštovanstva. On, dakle, može da prenese sve i samim sobom, bez dodatnih sredstava,

da od pojedinačnog napravi opšte i obratno. Ali je to svejedno težak posao sa neizvesnim ishodom. Fiksirati za večnost događaj koji je bio i prošao zapisivanjem sećanja na njega, gotovo je jednako teško kao zgusnuti dim u pepeo.

Strukturno gledano, *Muzika od ma čega* je šarolika knjiga jer se kriterijum pri biranju elemenata koji će u nju ući nije držao nekog unapred zadatog okvira. Tekstovi su birani po značaju koji su opisani događaji i sećanja imali za autora, i tako se dobila opet jedna izuzetno jaka autorska knjiga. I u njoj ima putopisnih epizoda, i baš me zanima da li će neko i nju katalogizovati među putopise. A imao bi rašta, jer se – naročito u središnjem delu knjige – javljaju Njujork, Jerevan, Istanbul, Šangaj, Bukurešt, Damask... Od same pojave, ipak, važnije je kako se javljaju, po kom su kriterijumu birani događaji vezani za njih. Kriterijum je, naravno, dosledan i događaji su sama izmaglica, iluzivna slika duha mesta oličena u sudoperi na ulici u Šangaju (koje verovatno odavno više nema, ni sudopere ni ulice, i na čijem mestu sada stoji oblakoder od 56 spratova); u ženi-lutki bolešću smanjenoj do apsurdnih razmera na izložbi kiltova u Njujorku (verovatno odavno upokojenoj i ožaljenoj); u šuštavim duhovima osam sultanija koji se vijore po hodnicima harema u Dolmabahči saraju (iza kojih je, u svojstvu nemih svedoka, ostalo samo osam klavira); u ljudima i događajima kojih više nema. I upravo u jednom od tih tekstova, verovatno zato što kompozitor i bez svesne namere prepozna uvek svoj medij, jezik najneposrednije odaje govornika i pokaže se prava, pod onu vidljivu (možda i bez autorkinog znanja) podvučena struktura ove knjige – njena muzička matrica. U šangajskom muzeju, u tišini, pred vitrinom sa starom bronzom stoji žena sa metlom i krpom u jednoj, a katalogom izložbe u drugoj ruci:

„Pod muklim svetlom i u potpunoj tišini, stojimo jedna pored druge – ja malo iza nje – ona posmatra predmete, ja posmatram predmete, ona gleda u vitrinu, ja čitam objašnjenje na engleskom, ona ga čita na kineskom. Potpuno je nepomična i koncentrisana.

Odlazim, ne remetim tišinu, ostavljam ženu zadubljenu u muzejske eksponate iza stakla koje je zadužena da održava.”

Ritam ovog odlomka, odnos među njegovim delovima, prekidi i stepenasto kretanje napred-nazad nisu proizašli iz Ivaninog nesumnjivog književnog dara, ali su se vrlo vešto poslužili njim.

Ipak, najznačajnija, meni svakako najdraža, supstanca ove knjige jesu dragocena sećanja na četiri imena, važna podjednako i za autorku i za njenu publiku. Mislim tu na tekstove o Ljubici Marić, Pavlu Stefanoviću, Josipu Slavenskom i Jeleni Šantić (o njoj, čak dva). Ova sećanja na žive ljude, na njihove postupke, razgovore, dolaske i odlaske, druženja manje ili više privatna, njihov zajednički i pojedinačni rad prelomljena su kroz vizuru različitih autorkinih ličnosti, od male devojčice do eminentnog profesionalca. Oni postoje samo tu, u tim svedočenjima i nigde više, jer je ono što drugi i na druge načine pamte o njima jedna druga priča. Da ova Ivanina nije ovde zabeležena, nju nikad više niko na svetu ne bi mogao da rekonstruiše i odgonetne, ona temeljno i definitivno ne bi postojala. Sličan doživljaj poslednjih godina imala sam samo još jednom, kada je bila objavljena knjiga Predraga Palavestre *Nekropolje*. To je, ako mene pitate, suština otimanja stvari od vremena, građenja večnosti na prevaru, kako je – uostalom – u jednom času i ceo svemir bio sazdan. I nije čudo onda što se u mnogim starim kulturama bog tvorca sveta označavao kao trikster, odnosno varalica.

Pa da li to onda znači da se u ove dve knjige (*Putu za Damask* i *Muzici od ma čega*) gradi, zapravo, jedan poseban, ekskluzivan, drukčiji od običnog svet? Naravno da da. U njemu je svaki element probran i namešten na pravo mesto, spontanost je svedena na pravu meru i ceni se onoliko koliko vredi, celina je uravnotežena i ne previše harmonična. Svet umetnosti ekskluzivan je koliko i svet nauke jer je za oba karakteristično da razmiču granice postojećeg znanja, donose nove metode, nove ideje, tragaju za novim izrazom i tumačenjem sveta. Ali takvi kakvi jesu, ekskluzivni, oni su – i jedan i drugi – uronjeni do guše u trivijalni svet svakodnevice, u onaj najšire moguće shvaćen prvostepeni znakovni sistem bez kojeg uopšte ne bi mogli da postoje. Iz tog paradoksa proizlaze mnoge dileme, a ja ću ovaj prikaz završiti jednom svojom.

Jednom, kad smo razgovarale o Pavlu Stefanoviću, koga sam i ja imala sreću da poznam i volim, Ivana mi je prepričala jedan svoj važan razgovor sa njim. „Terca nije za tebe” – rekao je on tom prilikom, a ja ovde parafriziram po sećanju. „Ti niti možeš niti treba da se takmičiš sa Mocartom i Bahom. Oni su sve to već uradili najbolje što se može, nema potrebe kaskati za njima. Pred tobom su beskrajne dubine disharmonije, čitav jedan haotični svet šumova i zvukova, to istražuj, vidi čega tamo ima za tebe.” I ona je poslušala, ne toliko oca koliko Pavla Stefanovića. Na sreću, zato što sva talentovana deca u sebi nose klicu bunta protiv značajnih roditelja, ne sasvim i nije zaronila svom snagom u haotični bezdan disharmonije, nego je uradila to na teži način, hodajući po ivici brijača nad ponorom, kao ona čuvena figura tarot karata koja u celoj velikoj arkani ima najveću moć iako se zove Luda. Zahvaljujući tom zrnju božanske ludosti, meni i drugima omogućeno je da uživamo u *Play Strindberg*, u *Drvetu života*, u *Prvom istočnom snu*... Ali je buđenje iz tog sna gorko jer se postavlja ono namerno prenebregavano, pod tepih odgurivano, bolno pitanje: kome smo ostavili da brine o terci?

Luda predstavlja „večnu lualicu”, ona je energična, sveprisutna i besmrtna. Ona je najmoćnija od svih tarot karata. S obzirom da nema broj, slobodna je da putuje po svojoj volji i često remeti postavljene redosled.